

KORPORATIV TUZILMALAR PUL OQIMLARINING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Ro'zimurodova Mohira

Annotatsiya: Pul oqimlari korporativ tuzilmalar faoliyatining eng muhim moliyaviy ko'rsatkichlaridan hisoblanadi. Modern korporatsiyalarning muvaffaqiyati hamda ularning uzoq muddatli barqaror rivojlanishi bevosita pul oqimlarining to'g'ri va samarali boshqarilishiga bog'liq bo'ladi. Korporativ tuzilmalarda pul oqimlari aktivlar, majburiyatlar hamda biznes jarayonlari orqali harakatlanishi, ularning samarali boshqaruvi esa, korxonaning likvidligi, to'lov qobiliyati va moliyaviy mustahkamligi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: korporativ tuzilma, pul oqimi, moliyaviy menejment, ichki omillar, tashqi omillar, korporativ boshqaruv, likvidlik, investitsiyalar, sug'urta, axborot, raqobat, moliyaviy barqarorlik.

Bu jarayonga ko'plab omillar ta'sir etadi va ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega. Pul oqimlarini shakllantirish, boshqarish va tahlil qilishda ichki va tashqi omillar yetakchi o'rinni egallaydi. Ichki omillar korporativ tuzilmaning o'ziga xos xususiyatlari, moliyaviy strategiyasi, boshqaruv usullari, ichki siyosati va tashkilot mobaynidagi axborot almashinuvi kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi. Tashqi omillar esa, umumiy iqtisodiy muhit, sohada yuz berayotgan o'zgarishlar, davlatning fiskal va monetar siyosati, soliq siyosati, bozor talabi va taklifi, raqobat darajasi, investitsiya muhiti, moliya bozorlari hamda valyuta kurslari kabi turli omillarni o'z ichiga oladi. Moliyaviy boshqaruv prinsiplariga amal qilgan holda, tashkilot ichki tuzilmasini optimallashtirishi va har bir bo'lim, filial yoki sho'ba korxona faoliyatini muvofiqlashtirish orqali pul oqimlarining to'g'ri va samarali shakllanishini ta'minlashi kerak. Yuqori darajadagi moliyaviy intizom, boshqaruv jarayonlarining shaffofligi va axborot almashinuvi korporativ tuzilma ichida pul oqimlarini boshqarish, nazorat qilish va tahlil qilishni osonlashtiradi. Korporativ boshqaruv mexanizmlari kuchli bo'lgan kompaniyalarda moliyaviy qarorlar tez, aniq va optimal tarzda qabul qilinadi, bu esa likvidlik va rentabellik darajasining yuqori bo'lishini ta'minlaydi [1].

Korporativ tuzilmada moliyaviy ierarxiyaning mavjudligi, moliyaviy intizom, loyiha boshqaruvi va byudjetlashtirish tartib-qoidalari pul oqimlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy rejalashtirish va byudjet siyosati asosida har chorak yoki har yil uchun reja tuzilib, unga asosan ish ko'riladi. Moliyaviy oqimlarni nazorat qilish, xarajatlar va daromadlarni ekspertiza qilish orqali, korxona byudjeti ortiqcha yoki yetishmaydigan sohalarni tez aniqlaydi va unga qarab mos ravishda harakat qiladi. Shuningdek, moliyaviy monitoring tizimi mavjud bo'lishi, real vaqt rejimida pul

oqimlarini kuzatish imkoniyatini beradi. Natijada, talab va taklif asosida, pul resurslarini qayta taqsimlash imkoniyati kuchayadi. Pul oqimlariga ta'sir qiluvchi ichki omillardan biri – korporativ tuzilmaning murakkabligi yoki soddaligi hisoblanadi. Masalan, vertikal tarzda markazlashgan tuzilmada barcha moliyaviy qarorlar yuqori boshqaruv tomonidan qabul qilinadi. Bu holatda pul oqimlari ko'pincha qat'iy markazlashganligini saqlab qoladi va filiallar yoki subdivizionlarning mustaqilligini cheklaydi. Shu sababli, pul oqimlarining taqsimoti va foydalanishi markazlashgan boshqaruv organi tomonidan nazorat qilinadi, natijada samarali moliyaviy boshqaruv, moliyaviy risklarning kamayishi va moliyaviy resurslardan maksimal darajada foydalanish imkoniyati yaratiladi. Gorizontaal, ya'ni desantralizatsiyalashgan tuzilmada esa, filiallarga va bo'limlarga alohida mustaqillik beriladi, shu sababli, ularga tegishli pul oqimlarining mustaqil boshqaruvi ko'zda tutiladi. Bu holatda, filiallar yaxshiroq va tezroq qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Biroq, moliyaviy nazorat tizimini kuchaytirish hamda sarflanayotgan mablag'larning manzilli va maqsadli ishlatilishini ta'minlash muhim hisoblanadi. Korporativ madaniyat va psixologik muhit ham pul oqimlarining shakllanishida muhim o'rin tutadi. Tashkilot ichida sog'lom biznes muhit bo'lsa, xodimlar o'z vazifalariga mas'uliyat bilan yondashishadi, mansabdor shaxslarda esa moliyaviy intizom yuqori darajada bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, moliyaviy tartib-intizom va hisob-kitoblarning aniq yuritilishiga olib keladi. Tashkilotdagi ijtimoiy-psixologik muhitning barqarorligi, xodimlarning tashabbuskorligi, ilg'or g'oyalarga tayangan holda ishlashi, pul oqimlarining maksimal darajada samarali foydalanilishini ta'minlaydi [2].

Tashqi omillar esa umuman iqtisodiy muhit va moliyaviy institutlarning rivojlanish darajasi bilan bog'liq bo'ladi. Davlatning fiskal va monetar siyosati ham korporativ tuzilmalar pul oqimlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, inflyatsiya darajasi yuqoriligi, foiz stavkalari, soliq yukining oshishi, valyuta kurslaridagi o'zgarishlar pul oqimlarining hajmiga va uni boshqarish tartibiga ta'sir etadi. Soliq siyosati, xususan, foiz stavkasining o'zgarishi moliyaviy qarorlar va investitsiyalarning yo'naltirilishida asosiy o'rin tutadi. Shuningdek, iqtisodiyotda yuzaga kelgan tanglik, notinchlik yoki iqtisodiy inqiroz davrida korporatsiya pul oqimlarida qisqarishlar yoki keskin o'zgarishlar yuzaga keladi. Bozor muhiti va raqobatchilar faoliyati ham pul oqimlarining shakllanishiga o'zining bevosita va bilvosita ta'sirini ko'rsatadi. Raqobatbardosh bozor sharoitida faoliyat olib boruvchi korporativ tuzilmalar doimo yuqori darajadagi investitsiyalar talab qiladi. Bunda, korxona innovatsion texnologiyalarni joriy etish uchun yetarli miqdorda pul oqimiga ega bo'lishi lozim. Shu bilan birga, yangi mahsulotlarni ishlab chiqish, marketing tadbirlarini amalga oshirish, mijozlarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish uchun ham doimiy va barqaror pul oqimiga ehtiyoj yuqori bo'ladi. Agarda korporatsiyada yetarli moliyaviy resurslar mavjud bo'lmasa, u tashqi moliyalashtirishga muhtoj bo'ladi. Tashqi

moliyalashtirishga murojaat qilganda esa, investorlarning ishonchi, moliyaviy salohiyat, reytingi va kredit tarixi muhim ahamiyat kasb etadi. Strategik boshqaruv siyosati ham korporativ tuzilmadagi pul oqimlarini shakllantirish va boshqarishda asosiy o‘rin tutadi. Har doim ham qisqa muddatli manfaatlarni ko‘zlayverish korporatsiyani uzoq muddatli muvaffaqiyatga olib kelmasligi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, korporativ tuzilma strategik rejalashtirish asosida, pul oqimlarining optimal muvozanatini ta‘minlashi, iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, mavjud va kelajakdagi risklarni minimallashtirish uchun moliyaviy vositalarni to‘g‘ri taqsimlashi va yo‘naltirishi lozim bo‘ladi [3].

Tashkilotning o‘sish darajasi, bozor ulushi va innovatsion faoliyatining kengayishi uchun ham barqaror pul oqimi asosiy omil xisoblanadi. Innovatsion rivojlanish va yangi loyihalarni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan investitsiyalarni to‘g‘ri boshqarish, pul oqimlarini natijadorlik va samaradorlikka asoslanib taqsimlash va sarflash, korporativ raqobatbardoshlikni oshiradi. Rivojlangan moliyaviy boshqaruv tizimi, sodiqlik dasturlari, risklarni sug‘urtalash va diversifikatsiya qilish, o‘zaro bog‘liq moliyaviy vositalardan foydalanish korxonaga moliyaviy turg‘unlikda tez va samarali harakat qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalari va moliyaviy dasturlar yordamida pul oqimlarini doimiy tahlil qilib borish va monitoring qilish imkoniyati mavjuddir. Zamonaviy tahlil va monitoring dasturlari, korporativ tuzilma tarkibida yuzaga keladigan moliyaviy harakatlarni real vaqt rejimida, keng qamrovda kuzatish va buning natijasida kuchli moliyaviy nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish imkonini beradi. Axborot texnologiyalarini keng joriy qilish orqali nafaqat pul oqimlarining shaffofligini ta‘minlash, balki moliyaviy firibgarliklarning oldini olish ham mumkin bo‘ladi. Korporativ tuzilmaning boshqaruv qoidalari, ichki va tashqi audit tizimi mavjudligi hamda menejment sifatining yuqoriligi, pul oqimlarining to‘g‘ri shakllanishi va samarali boshqarilishini kafolatlaydi. Bu esa korxona daromadining o‘sishi, moliyaviy barqarorlik, investitsion oqimlar hajmining ko‘payishi va korporativ obro‘-e‘tiborining yuqori bo‘lishi uchun zamin yaratadi. Korporativ tuzilmaning o‘zida, mavjud bo‘lgan resurslarni oqilona taqsimlash, moliyaviy vositalarni optimal boshqarish, doimiy pul va to‘lovlar balansi, qarzlarning tartibli yuritilishi, moliyaviy risklarning kamaytirilishi va yangi biznes imkoniyatlarning qamrovi pul oqimlarining samarali shakllanishida asosiy omil sifatida maydonga chiqadi. Korporativ tuzilmalarda shuningdek, moliyaviy risklarni sug‘urta qilish, kredit liniyalarini to‘g‘ri shakllantirish, minglab xodimlarning ish haqi, xarajat va sarmoyalarni o‘z vaqtida to‘lab borish kabi omillar bevosita pul oqimlarining doimiy, izchil va barqaror bo‘lishiga xizmat qiladi. Firma va kompaniyaning yuqori moliyaviy intizomi, pul oqimlarining harakatini nazorat qilish uchun ilg‘or moliyaviy instrumentlardan foydalanish, keng qamrovli tahlil qilinishini yo‘lga qo‘yish va ichki

audit tizimini mustahkamlash pul oqimlari barqarorligining asosiy kafolati hisoblanadi [4].

Korxonada moliyaviy ichki siyosat va byudjet sahifatining muntazam olib borilishi, korporativ darajadagi moliyaviy hisobot va nazorat tizimlarining takomillashtirilganligi, moliyaviy axborotlarning tezkor va ochiq taqdim qilinishi, barcha bo‘lim va filiallarning mahsuldor hamkorligi hamkorlik qilishi pul oqimlarining yuqori darajada samarali shakllanishini taminlaydi. Shu tariqa, korporativ tuzilmalar faoliyatida pul oqimlarining shakllanishiga bir qator ichki va tashqi omillar uzviy bog‘liq bo‘lib, ularni samarali boshqarish uchun raqobatbardosh moliyaviy siyosat, ilg‘or boshqaruv mexanizmlari va zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish talab etiladi. Tashkilot faoliyatining har bir bosqichida, pul oqimlarini to‘g‘ri shakllantirish va strategik jihatdan boshqarib borish orqali, moliyaviy mustahkamlik, barqarorlik va samaradorlik yuqori darajaga ko‘tariladi. Ushbu holatda, asosan, korporativ tuzilmaning o‘ziga xos xususiyatlari, axborot ochiqqligi, boshqaruv tizimining kuchliligi, tashqi iqtisodiy muhitdagi o‘zgarishlarga moslashuvchanlik va risklarni diversifikatsiya qilish imkoniyati eng muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi [5].

Xulosa: Korporativ tuzilmalar pul oqimlarining shakllanishi va samarali boshqarilishi uchun, tashkilot ichki tuzilmasining mukammalligi va tashqi iqtisodiy muhitning barqarorligi katta ahamiyatga ega. Pul oqimlariga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillar o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular ustidan nazorat o‘rnatish orqali moliyaviy barqarorlikka erishish mumkin. Korporativ boshqaruvning yuqori darajasi, aniq moliyaviy strategiya, zamonaviy axborot texnologiyalari, ichki va tashqi audit tizimlari, shuningdek, malakali moliyaviy mutaxassislar orqali pul oqimlarining harakatini nazorat qilish va foydalanilishini samarali tashkil etish kompaniyaning uzoq muddatli o‘sishi, daromadining o‘sishi va investitsiya salohiyatining ortishiga olib keladi. Shu sababli, zamonaviy korporatsiyalarda pul oqimlarining shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni to‘g‘ri tahlil qilish va boshqarish doimiy rivojlanishning muhim kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmadjonov A.A., Karimov E.V. “Korporativ moliya.” – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2018.
2. Xasanov R.X., Yuldasheva D.S. “Moliyaviy boshqaruv nazariyalari va amaliyoti.” – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Xusanov A.A. “Moliyaviy menejment va tahlil.” – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
4. G‘ofurov U.R. “Korporativ boshqaruv asoslari.” – Toshkent: «Sharq», 2021.
5. Alimov R.X. “Tashkilotlarda moliyaviy oqimlarni boshqarish.” – Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2022.
6. Qodirov B.A. “Korporativ tashkilotlarni rivojlantirish yo‘llari.” – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.

-
7. Karimov O.N. “Biznes va korporativ boshqaruv asoslari.” – Toshkent: IQTISOD-LITI, 2017.

